

Írta: Laki László – Békés Zoltán

A RENDSZERES GYERMEKVÉDELMI TÁMOGATÁSBAN RÉSZESÜLŐK ÉLETKÖRÜLMÉNYEI EGY „PERIFÉRIÁN ELHELYEZKEDŐ TÉRSÉGBEN II. RÉSZ

Bár a vizsgált háztartások körében legnépesebb azok aránya, amelyek valamely családtag vagy családtagok munkája után járó „bért” (38%) tekintetik a legfontosabb bevételi forrásnak, mégiscsak tény, hogy a többséget azok a családok alkotják, ahol elsősorban állami segélyekre vagy járadékokra számíthatnak az érintettek. A legfontosabb ilyen bevételi források: a „családi pótlék” (19%), a „GYES stb.” (12%), a „nyugdíj” valamilyen formája (11%) és a „jövedelempótló támogatás” (10%). E megoszlásból figyelemre méltó, hogy nem a munkavállalás utáni járadékok (pl. nyugdíj, jövedelempótló támogatás) vannak túlsúlyban, hanem a gyermekek után járók (pl. családi pótlék, GYES).

A táblázatból jól kivehető, hogy az utóbbi családi bevételi források súlya főként Tiszaburán magas, vagyis feltételezhető, hogy ez főként a cigány háztartásokra jellemző. Nos, adataink tanúsága szerint a „telepen” élő cigány családok több mint kétötöde (44%) a „családi pótlékot”, egynegyede (26%) a „GYES”-t stb. jelölte meg legfontosabb bevételi forrásnak, melyhez képest igencsak alárendelt szerepet játszik a „nyugdíj” (11%), a „jövedelempótló támogatás” (13%), vagy a „bér” (4%). Jóllehet a „faluban” élő cigány családok körében is a „családi pótlék” (33%) és a „GYES” stb. (18%) vezet a fontossági sorrendet, de melléjük közel azonos súllyal felsorakoznak a munkavégzés után megszereshető járadékok: a „bér” (21%), a jövedelempótló támogatás” (14%) és a „nyugdíj” (9%). A nem cigány családok fele viszont (52%) a „bért” jelölte meg a legfontosabb bevételi forrásként, ezt követi a „munkanélküli járadék” és a „jövedelempótló támogatás” (12%), valamint a „nyugdíj” valamilyen formája (11%), melyek szintén a munkavégzés után kapható járadékfajták, míg a „családi pótlék” (10%) és a „GYES stb.” (8%) e háztartások mintegy egyötöde számára alapvető bevételi forrás. Mindent egybevéve tény, hogy a „telepen” élő cigány családok . számottevően más bevételi források köré szervezik életüket, mint a „faluban” lakó cigány, illetve nem cigány családok. Azonban az is tény, hogy a „bért” legfontosabb bevételi forrásként megjelölő háztartások többsége is második legfontosabb bevételi forrásként a „családi pótlékot” (36%) vagy a „GYES-t stb.” (19%) jelöli meg. Ez utóbbi egyben minősíti az érintettek munkaerő-piaci versenyhelyzetét, munkavállalási körülményeit vagy bérei és fizetései szintjét. Minősíti, hiszen azon családoknak, melyek a „bért” jelölték meg legfontosabb bevételi forrásként, 29 százaléka egy, és fele (49%) két gyermek után nyert jogosultságot a rendszeres gyermekvédelmi támogatásra. És minősíti a munka utáni állami járadékok értékét is, tekintettel arra, hogy például a „nyugdíj” valamilyen formáját legfontosabb bevételi forrásként megjelölő családok fele (51 %) is egy, 28 százaléka pedig két gyerek után

családokat aligha lehet sokgyermekeseknek nevezni, netán azzal vádolni, hogy a gyermekeik után járó állami járadékokból akarnak megélni.

Jóllehet a munkanélküliek magas vagy a dolgozók alacsony számából, a legfontosabb bevételi források megnevezéséből következtetni lehet az egy főre jutó (nettó) családi jövedelmek alacsony szintjére, a tényleges helyzet – lásd a 11. táblát – rosszabb, mint várakozásaink. Rosszabb, mert a pénzületi bevételekben mért elesettség olyan formái mutatkoznak meg az adatokból, melyekre kevéssé számítottunk. Például egyáltalán nem gondoltunk arra, hogy a családok közel egyharmadában (30%) az egy főre jutó jövedelem csupán fele – 7000 forint alatti – a rendszeres gyermekvédelmi támogatásra való jogosultság felső határának (13.600 Ft), ami – a törvényhozó által is elismerten – egyfajta

„szegénységi” szint. Vagy arra sem számítottunk, hogy az érintett háztartások több mint kétharmadában (70%) az egy főre jutó jövedelem 10 ezer forint alatt marad.

10. tábla

A család-háztartások megoszlása az általuk legfontosabbnak tartott bevételi forrás szerint településenként (százalékban)

Bevételi forrás	Kunhegyes	Tiszabura	Abádszalók	Összesen
bér	47,4	21,9	40,9	37,6
háztáji	1,0	-	2,0	1,0
vállalkozás	4,1	2,6	1,3	2,8
GYES, GYED stb.	6,6	20,5	10,7	12,1
családi pótlék	5,6	31,8	22,7	18,7
árvaellátás	0,5	3,3	2,0	1,8
rokkantnyugdíj, nyugdíj	13,3	7,9	10,0	10,6
rendszeres szociális segély	3,1	-	-	1,2
munkanélküli járadék	4,1	2,0	1,3	2,6
jövedelempótló támogatás	12,2	7,9	8,7	9,9
egyéb	2,1	2,1	0,6	1,7
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

11. tábla

A család-háztartások megoszlása az egy főre jutó havi családi nettó jövedelem* nagysága szerint településenként (százalékban)

Az egy főre jutó havi családi nettó jövedelem	Kunhegyes	Tisza bura	Abádszalók	Összesen
4000 ezer forint alatt	2,2	9,3	6,8	5,7
4100-5000 forint	5,2	13,2	4,1	7,3
5100-6000 forint	3,3	10,6	6,0	6,4
6100-7000 forint	7,8	11,9	14,9	11,2
7100-8000 forint	18,5	19,2	11,5	16,8
8100-9000 forint	18,5	6,0	12,8	12,9
9100-10.000 forint	11,4	8,6	10,8	10,4
10.100-11.000 forint	15,5	11,3	16,9	14,5
11.100-12.000 forint	8,8	4,6	11,5	8,3
12.100 forint felett	8,8	5,3	4,7	6,5
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

*Az egy főre jutó havi nettó családi jövedelem nagyságát a rendszeres gyermekvédelmi támogatás megállapítására rendszeresített „Kérelem és nyilatkozat” jövedelmi adataiból, a törvényhozó által megállapított módon a helyi önkormányzatok számították ki. Itt a hivatalos adatokat közöljük.

Végül is arról van szó, hogy e támogatásra jogosult „szegény” népesség az egy főre jutó családi jövedelmei nagysága szerint ugyancsak jelentősen differenciált, hiszen szép számmal vannak köztük

olyanok, akik léptékekkel maradnak el a „szegénységi” szint felső határától is. Különösen súlyos a helyzet – ha a támogatásra jogosultakon belül egyáltalán értelmes ez a minősítés a „telepen” és a „faluban” lakó cigány családok körében, ugyanis ott a háztartások több mint a felében (52-43%) az egy főre eső jövedelem nem éri el a 7000 forintot. A gyermekszám növekedésével szintén nő az ezen értékhatár alá kerülő családok aránya, ugyanis amíg az egy- és kétgyerekes háztartásoknak „csupán” egynegyede (26-27%) esik ide, addig a három- és négygyermekeseknek már kettőtöde (38-44%). És még egy adat: a csak bölcsődés és óvodáskorú gyerekeket nevelő családok kettőtödében (39%) az egy főre jutó jövedelem hasonlóképpen 7000 forint alatt maradt. Az „állásban lévő” családfő ugyan ad némi védettséget ezen értékhatár alá való „lecsúszás” ellen – e családoknak „csak” egyhatoda (16%) sorolódik ide – végül is nincs túl sok ok az optimizmusra, hiszen a háztartásoknak is több mint a felében az egy főre jutó jövedelem nem haladja meg a 10 ezer forintot. Az elmondottak alapján három összefüggésre hívnánk fel a figyelmet: a „szegény” népességen belüli jelentős differenciáltságra; a bérek és fizetések alacsony szintjére, melyek az „állásban lévők” egy számottevő részének sem adnak esélyt a szegénységből való kitörésre; továbbá a megélhetésnek és az életminőségnek arra a szintjére, melyet a jövedelmek lehetővé tesznek, és melyek közt az érintett gyerekek felnevelkednek. Ez utóbbira néhány beszédes adat: a vizsgált családok fele (49%) jelezte, hogy „gyakran” vagy „állandóan” gondot jelent számukra, hogy húst vegyenek. (Tiszaburán ezek aránya 72 százalék.) Több mint háromötödükben (62%) „gyakran” vagy „állandóan” gondot okoz, hogy tüzelőt, és közel kétharmadukban (64%), hogy a szükséges őszi-téli ruhát és cipőt megvegyék. Ezen persze aligha csodálkozhatunk, hiszen az érintett családoknak csupán az egytizede jelezte, hogy nem okoz gondot számukra az, hogy a család pénzbeli bevételei a hónap végéig kitarthatnak, a többieknek ez – és ők a döntő többség – szinten állandó és megoldhatatlan problémát jelent. Mindezek arra utalnak, hogy a vizsgált háztartásokban élők körében – ide értve a gyermekeket is – nem ritka a nélkülözés.

12. tábla

A család-háztartások megoszlása aszerint, hogy gondot okoz-e számukra az, hogy a pénzük hónap végéig kitarthatson településenként (százalékban)

Gondot okoz-e az, hogy a pénzük hónap végéig kitarthatson	Kunhegyes	Ti szab ura	Abádszalók	Összesen
nem okoz gondot	12,2	2,0	19,3	11,3
néha	25,0	17,3	20,0	21,2
gyakran	44,4	47,3	26,0	39,7
állandóan	18,4	33,4	34,7	27,8
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

A fentiek kapcsán megjegyeznénk, hogy aligha véletlen a támogatási forma olyan felhasználása, amely annak összegét csak névlegesen adja készpénzben a családnak, ténylegesen arra szorítja, hogy abból a gyermek(ek) napi, mások által is ellenőrizhető, étkeztetését (napközi) befizesse. Az önkormányzat és a pedagógusok így kívánják elejét venni annak, hogy a pénz ne a gyermekre fordítódjék, továbbá, hogy a gyermekek éhesen menjenek az iskolába. A vázolt eljárást az kényszerítette ki, hogy az önkormányzatok tapasztalatai szerint sok család a gyermekek felnevelésére nyújtott központi vagy helyi járadékokat és támogatásokat nem az érintetteknek költötte; ha azt naturáliában (pl. liszt, cukor) kapta; akkor eladta, és éhesen küldte gyermekeit iskolába. Ez utóbbi jelenleg is fennáll: a gyermekek egy része péntektől hétfőig kénytelen nélkülözni. A „kötelező” hétközi étkeztetés tehát éppen azt célozza, hogy az érintett gyermekek legalább a hét ezen

időszakában rendszeresen egyenek, és lehetőleg mennyiségileg eleget, minőségileg pedig a kifőzdék normáinak megfelelően. A településeken a pedagógusok állandóan figyelik a gyermekeket ebből a szempontból, továbbá az orvosokkal is igyekeznek rendszeresen ellenőriztetni állapotukat. Felhívánk a figyelmet arra, hogy a gyermekintézmények vázolt erőfeszítései csupán a gyermekek éhezésének megelőzésére és „normális” táplálkozásának minimális biztosítására irányulnak, az életkörülmények vagy az iskolai teljesítmények más fontos összefüggéseit érintetlenül hagyják. Mindezek előrevetítik az érintettek alacsony iskolai teljesítményét, mely előbb a továbbtanulási versenyképtelenségben, később az elhelyezkedési nehézségekben, végül a munkaerőpiacból való tartós kiszorultságban ölt(het) testet. Jeleznénk azt is, hogy a „szegénység” legkevésbé a gyermekek ruházatán látszik, hiszen – a pedagógusok megfigyelései szerint – minden család igyekszik divatos ruhákkal ellátni őket. A gond az, hogy a szülők nem képesek jó minőségű ruhákat venni, így azok nagyon gyorsan tönkremennek. Hasonló a helyzet a cipőkkel – már ami a minőséget és a tönkremenetet illeti -, így a „szegénység” itt jobban látszik, nem ritkán azért, mert ennek hiányában ősszel és télen gyakrabban hiányoznak a gyermekek az iskolából. Legrosszabb a helyzet a fehéreneműknél és a zokniknál. Nem ritka, hogy a gyermekek ezek nélkül járnak. A használtruha piacon így ezek a legkelendőbbek. Ismételten hangsúlyoznánk: az előbbieken a legalapvetőbb emberi szükségleteikről, az étkezésről és a ruházatról volt szó, és arról, hogy a helyi önkormányzatok és a gyermekellátó intézmények energiáinak jó részét az ezek biztosítását célzó erőfeszítések kötik le. Pedig – mondják a pedagógusok – nem ez lenne az alapvető feladatuk.

Falusi, vagy a város esetében falusias településekről lévén szó, a vizsgált családok többségéről feltételezhető, hogy rendelkezik megművelhető földterülettel. Ha többel nem is, de annyival mindenképpen, mint a telek, melyen a ház felépült. Adataink szerint az érintett családok zöme (97%) valóban olyan lakásban él, melyhez tartozik telek. Tény azonban az is, hogy a telkek nagyobb része kicsi – 28 százaléka 100 négyszögöl alatti, további 37 százaléka pedig 101 és 200 négyszögöl közötti -, így ezeken jelentősebb termelést folytatni nem lehet. Az ezeknél nagyobb telkek többsége is (17%) 201-300, illetve 301-400 négyszögöles (9%), és csak nagyon kevés (4%) telek nagysága haladja meg a 401 négyszögölet. A „telepen” lakó cigány családok telekmegoszlása merőben eltér a „faluban” élő cigány és nem cigány családokétól, ugyanis az előbbieknél durván a fele 100 négyszögöl alatti, a másik fele 101-200 négyszögöl közötti apró telkeken él. Bár a „faluban” lakó cigány családok egynegyede és további kétötöde (41 %) él 100 négyszögöl alatti, illetve 101-200 négyszögöles kicsi telkeken, egynegyedük (27%) azonban már 201-400,7 százaléka pedig 401 négyszögölnél is méretesebb telkeket birtokol. (Ezek a családok olyan régi parasztházakat vettek meg, melyekhez ilyen nagyságú telkek tartoznak.) A nem Cigány családok körében is az apró, a 100 négyszögöl alatti (27%) és a 101-200 négyszögöles (34%) telkek dominálnak, melyeket a szintén nem túl nagy, 201-300 négyszögölesek (21 %) egészítenek ki, és csupán egytizedük bír 301-400 négyszögölnyi, illetve 5 százaléka ennél is méretesebb telkekkel. Nézzük most meg, hogy a családok birtokolnak-e a telkeken kívül más megművelhető földterületet vagy sem.

Mint a 13. tábla is mutatja, a rendszeres gyermekvédelmi támogatásban részesülő családok döntő többsége (80%) a telkén kívül semmiféle megművelhető földterülettel sem rendelkezik az érintett falvakban és falusias településeken. A falusi családok megélhetésében szerepet játszó eme erőforrást tehát a vizsgált családok zöme nélkülözni kénytelen. Fontos tény az is, hogy a családok által birtokolt földterületek jó része is kicsi, 1 hektár alatti (9%), illetve 1,1-3 hektár közötti (6%), vagyis azokon csak intenzív növényi kultúrák és az ezekhez szükséges tőke – és persze szaktudás, piaci kapcsolatok stb. esetében élhetne meg egy-egy család. (A birtokolt földek zöme (70%) szántó illetve kert (10%), míg szőlő és gyümölcsös csak kevés van (7%). A földek egynegyedéhez vétel, 28 százaléka pedig öröklés útján jutottak a jelenlegi birtokosok, míg az új „földreform” által rendszeresített intézmények közül a „nevesítés” (38%) volt a leggyakoribb, melyhez képest az árverés (3%) elhanyagolható nagyságrendű.) A közölt tábla arra is felhívja a figyelmet, hogy Kunhegyesen a legmagasabb a

földbirtokkal nem rendelkezők aránya (87%), míg Abádszalókon a legalacsonyabb (69%). Ez arra utal, hogy Kunhegyesen, amely az elmúlt évtizedekben az iparosodásban és a városiasodásban a környező falvaknál nagyobb lépésekkel halad előre, más a rendszeres gyermekvédelmi támogatásra való jogosultsággal mért „szegénység” összetétele a földbirtokláshoz és a földhöz való viszonyt tekintve, mint Abádszalókon és Tiszaburán. Kunhegyesen láthatóan az érintett családok zöme a megélhetését illetően sokkal inkább elszakadt a földtől, mint Abádszalókon, e falusi és szegény településen, ahol az ettől az erőforrástól való elszakadás lassúbb volt. Tiszabura köztes helye a cigány családoknak köszönhető, hiszen a „telepen” élők egyetlen család kivételével egyáltalán nem birtokolnak megművelhető földterületet, míg a „faluban” lakóknak már 14 százaléka.

13. tábla

A család-háztartások megoszlása a birtokukban lévő megművelhető földterületek nagysága szerint

A földterület nagysága hektárban	Kunhegyes	Tiszabura	Abádszalók	Összesen
nincs földje	87,2	82,7	68,7	80,3
1 hektár alatti	7,7	3,3	16,7	9,1
1,1-3 hektár között	2,6	11,3	6,7	6,4
3,1-5 hektár között	1,0	0,7	1,3	1,0
5,1 hektár feletti	1,5	2,0	6,6	3,2
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

14. tábla

A család-háztartások megoszlása a növénytermelésben való részvétel formái szerint településenként (százalékban)

A termelt növények megnevezése	Kunhegyes	Tiszabura	Abádszalók	Összesen
nem termelnek növényeket	72,4	33,8	33,3	48,9
csak zöldséget termelnek	4,6	11,9	8,0	7,8
zöldséget és burgonyát termelnek	9,2	25,8	13,3	15,5
zöldséget, burgonyát és gyümölcsöt is termelnek	7,7	23,2	34,1	20,3
gabonaféléket is termelnek	5,5	2,6	6,7	5,2
egyéb	0,6	2,7	4,6	2,3
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Az elmondottakat látszik alátámasztani az is, hogy Kunhegyesen – lásd a 14. táblát – messze a legmagasabb (72%) azon családok aránya, amelyek a háztartási szükségleteik részbeni kielégítése céljából sem foglalkoznak növénytermeléssel. (Ez az oka annak, hogy a körzetben ezen családok aránya nagyon magas, eléri a 49 százalékot. Tiszaburán és Abádszalókon a megfelelő arány mindössze 33-34 százalék, vagyis a településeken léptékekkel többen termelnek növényeket. Miután a termelők egy-két kivételtől eltekintve kizárólag háztartásuk igényei kielégítésére termelnek, megállapítható, hogy a legtöbb gazdálkodó család zöldségből, burgonyából és gyümölcsből igyekszik szükségleteit kielégíteni. Figyelemreméltó, hogy e termékekből az önellátásra való törekvés a „faluban” lakó cigány

családoknál mutatja a legmagasabb értéket (60%), ezt követik a nem cigány családok (50%), de a „telepen” élő cigány háztartások több mint egyharmada (36%) is foglalkozik termeléssel.

Adataink szerint – lásd a 15. táblát – az állattartással nem foglalkozó családok aránya (57%) még a növénytermeléssel nem foglalkozóknál is magasabb (49%). Ennek részben az az oka, hogy az állattartás jelentősebb és folyamatos pénzbéli beruházást igényel, hiszen a malacokat, a csibéket stb. nem csupán meg kell venni, hanem azok táplálásáról is gondoskodni kell, ami a tápok magas ára miatt meglehetősen megterhelő a pénzbevételekkel alig rendelkező családok számára. Részben az állattartás elterjedése ellen hat az is, hogy a környéken – főként Tiszaburán – gyakori a lopás, melynek elsősorban a baromfiak a célpontjai. Továbbá az állattartáshoz bizonyos tapasztalatok, szakértelem és gazdálkodási szokások is szükségeltetnek, melynek a cigány családok egy része kevésbé van a birtokában.

Figyelemre méltó, hogy az állattartás tekintetében már visszaállta települések közti „megszokott” rend: legmagasabb arányban Abádszalókon foglalkoznak ezzel az érintett családok (55%), és Kunhegyesen (41%), míg legkevésbé Tiszaburán (33%). Ugyanakkor az állattartási szokások településenként eltérést mutatnak. Kunhegyesen a tyúktartás (13%) és a sertés-tyúk kombináció (11%) a domináns, míg Abádszalókon emellé a hagyományos paraszti „mindentartás” – sertés, tyúk és más baromfiak – is felzárkózik (10%). Ezekről eltérően Tiszaburán a sertéstartás a leggyakoribb (10%), nem utolsósorban a már jelzett lopások miatt.

Az állattartási szokások cigány-nem cigány bontásban léptékbeli különbségeket mutatnak. Ugyanis amíg a „telepen” élő cigány családok több mint négyötödében (83%), és a „faluban” lakó cigány családok háromnegyedében (77%) nem tartanak állatokat a családi fogyasztás részbeni fedezésére sem, addig a nem cigány háztartások körében ezek aránya „csak” 47 százalék. Természetesen ez a „csak” 47 százalék is magas a pénzbevételek alacsony szintjéhez, a vázolt életkörülményeknek és a rászorultság elterjedtségéhez képest, mégis léptékekkel jobb a cigány családokénál. Jobb, hiszen az állatok tartása jelentősen hozzájárul(hat) a családi húsfogyasztás megalapozásához és rendszeressé tételéhez. Aligha véletlen, hogy a vizsgált családok közel egyötöde (19%) nem panaszkodott a húsfogyasztásra; ők az állattartó háztartásokból kerültek ki.

Mindent egybevetve azt látjuk, hogy a vizsgált családok többsége nem rendelkezik földtulajdonnal, illetve ennek olyan mértékével, melynek működtetésével akkora kiegészítő vagy pótlólagos erőforráshoz jutna, hogy életkörülményein és életesélyein gyökeresen vagy jelentősen javíthatna. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a növénytermelésben és/vagy állattartásban részbeni önellátásra berendezkedett családok ily módon ne tudnák pénzbevételeiket némileg kiváltani – nem kell a megtermelt terméket megvenni -, vagy növelni, és a gyerekek ellátásában az étkezés mennyiségét és minőségét valamennyire javítani. A jelzett erőforrások és naturálgazdálkodási erőfeszítések főként azon hasonlóképpen „szegény” csoportokhoz viszonyítva életkörülmény-javítók, melyek még ezekkel sem rendelkeznek, illetve ilyeneket sem működtetnek, ami e „szegénység” számottevő belső tagoltságára is utal. Úgy tűnik azonban, hogy ezek az erőforrások és naturálgazdálkodási formák önmagukban elégtelenek a vizsgált családok helyzetének és életesélyének gyökeres megváltoztatására.

A rendszeres gyermekvédelmi támogatásban részesülő családok szinte kivétel nélkül (98%) magántulajdonban lévő családi házakban élnek a vizsgált mikrokozmoszokban. Ez arra utal, hogy e falusi vagy falusias településeken nem vagy csak elvétve épültek vállalati, önkormányzati stb. lakások, és így a „szegények” is csupán saját erejükkel és/vagy állami támogatással juthattak és juthatnak lakáshoz.

Az érintett családok kétharmada (68%) tulajdonosként, egynegyede családtagként, 3 százaléka albérlőként, és a maradék néhány százalék egyéb jogcímen (eltartási vagy magánbérleti szerződéssel) él a lakásokban. A tulajdonosi jogcím a nem cigány háztartások esetében a legmagasabb (74%), ezt követik a „faluban” (59%), majd a „telepen” lakó cigány családok (44%), ami azt jelenti, hogy ez utóbbiakban magas a családtagként – sorrendben 34 és 50 százalék – ott élők aránya. E családokból – főként a „telepen” élőkénél – a házasodási és szülési korba kerülő fiatalok jó része láthatóan nem

költözik el, hanem együtt marad a szülőkkel vagy más rokonokkal, és új családi kötelékek között, de egy fedél alatt élnek további életüket.

15. tábla

A család-háztartások megoszlása az állattartásban való részvételük szerint településenként (százalékban)

A tartott állatok megnevezése	Kunhegyes	Tiszabura	Abádszalók	Összesen
nem tartanak állatot	58,7	66,9	45,2	57,1
csak tyúkot tartanak	13,3	5,3	13,3	10,9
tyúkot és más baromfit (pl. kacsá, liba) tartanak	3,6	2,6	7,3	4,4
csak sertést tartanak	5,1	9,9	3,3	6,0
sertést és tyúkot tartanak	10,7	7,3	9,3	9,3
sertést, tyúkot és más baromfiakat is tartanak	2,0	4,7	10,0	5,2
lovat és/vagy szarvasmarhát is tartanak	2,0	1,4	4,0	2,4
minden más állat (pl. juh, nyúl)	5,5	1,9	7,5	4,7
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

16. tábla

A család-háztartások megoszlása a lakáshoz jutás módja szerint településenként (százalékban)

A lakáshoz jutás aránya	Kunhegyes	Tiszabura	Abádszalók	Összesen
építette	44,9	51,0	44,0	46,5
vásárolta	38,3	31,1	28,0	33,0
örökölte	5,1	6,0	6,7	5,8
befogadták	6,1	7,3	8,0	7,0
bérbe vette	1,0	1,3	5,3	2,4
egyéb	4,6	3,3	8,0	5,3
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Adataink szerint a háztartások közel fele (47%) építette, egyharmada vásárolta, 6 százaléka örökölte a lakást, míg 7 százaléka befogadás útján került „birtokon” belülre. Figyelemre méltó, hogy a „telepen” és a „faluban” élő cigány családok között a legmagasabb az építéssel lakáshoz jutottak aránya – sorrendben 57 és 50 százalék -, és a nem cigány háztartásoknál a legalacsonyabb (44%). A vásárlásnál éppen fordított a helyzet: a nem cigány családok 36 százalékaival szemben, a „faluban” élő cigány háztartások 29, a „telepen” lakók 20 százaléka került így lakása birtokába.

A fenti összefüggésben fontos tény, hogy amíg az építéssel lakáshoz jutott családok közül a „faluban” lakó cigány és nem cigány családok azonos arányban építkeztek a nyolcvanas években – 51-51 százalékban -, és a „telepen” élő cigány családok ezekhez képest csak kevésbé (26%), addig 1991 után mind a „telepen”, mind a „faluban” lakó cigány családok nagyobb arányban építkeztek – sorrendben 29 és 37 százalék -, mint a nem cigány háztartások (18%). Az 1991 utáni építkezések

további jellegzetessége, hogy az így lakáshoz jutók nagyobb vagy döntő része állami segélyekből és juttatásokból élt a vizsgálat idején: a „telepen” és a „faluban” lakó cigány háztartások családfői közül csupán egy-egy fő volt „állásban”, a nem cigány családfőknek is csak a fele. Másként fogalmazva még a „szegény” csoporton belül is a legelesettebbek és az állami járadékokra leginkább rászoruló családok építkeztek, ami állami segítség nélkül nyilván elképzelhetetlen. Részben ez az oka annak, hogy a kevésbé „szegény” és dolgozó, saját vagy gyermekeik lakáshelyzetén javítani, netán azt megoldani akaró családok, akik erre önerőből csakúgy képtelenek, mint az előbbi csoportok, de ők valamilyen oknál fogva (pl. kevés a gyerek) nem jogosultak az állami segítségre, meglehetősen méltánytalannak és irritálónak tartják az erre vonatkozó törvényeket és rendeleteket. Továbbá erre meglehetősen indulatosan is reagálnak. És nemcsak e „szegénységi” küszöb felett élő és egyáltalán nem gazdag családok gondolják ezt így, hanem a rendszeres gyermekvédelmi támogatásra jogosult, de a lakásépítési támogatásra nem jogosult „állásban lévők” is. Ugyanis ők önerőből képtelenek építkezni, kevéske összegyűjtött pénzükből pedig legfeljebb vásárlással juthatnak lakáshoz. Az általuk megfizethető lakások többsége viszont régi, rossz minőségű, lepusztult és korszerűtlen. Erre utal, hogy a vásárlással lakáshoz jutott, „faluban” lakó cigány és nem cigány családok 57 és 64 százaléka 1950 előtt épült házakat tudott csak megvenni. Ezek az önerőből lakáshoz jutó „szegény” családok kevéske pénzükből még évekig fizetik a törlesztéseket, így e zömében rossz minőségű házak karbantartása és korszerűsítése jórészt már meghaladja a rendelkezésükre álló erőforrásokat. Mindent egybevéve a lakáshoz jutás vázolt különbségei adnak magyarázatot arra, hogy amíg a „telepen” élő cigány családok zöme (70%) 1970 után épült házban lakik, és csupán két háztartás 1950 előttiben, addig a „faluban” lakó cigány családoknak háromötöde lakik 1970 után épült lakásban, de 28 százaléka már 1950 előtt épültben. A nem cigány családok közül egyharmadnyian élnek 1950 előtt épült lakásban, és 51 százalékuk 1970 után épültben.

Adataink szerint – lásd a 17. táblát – a lakások egynegyede sorolható a kicsi, az egy- vagy másfélszobások közé, zöme kettő-, kettő és félszobás (52%), de még a három- vagy többszobások aránya is csaknem eléri az egynegyedét (23%). A fenti értelemben vett kicsi lakások aránya főként a „telepen” lévő házak esetében magas (44%), és kevésbé a „faluban” lakó cigány (27%) és nem cigány családok (20%) körében. A három és többszobás lakások megoszlása éppen fordított: a „telepen” élőknel nem éri el az egytizedet sem (7%), a „faluban” lakó cigány családoknál már közel kétötödnyi (19%), a nem cigány családoknál pedig egynegyednyi (26%).

17. tábla

A család-háztartások megoszlása a lakásban található szobák száma szerint településenként (százalékban)

A szobák száma	Kunhegyes	Tiszabura	Abádszalók	Összesen
ismeretlen	0,5	-	0,7	0,4
egy helyiségből áll	-	0,7	0,7	0,4
egyszobás	12,8	15,9	15,3	14,5
egy+félszobás	8,7	8,6	12,0	9,7
kétszobás	34,7	39,7	42,7	38,6
kettő+félszobás	17,9	15,2	6,0	13,5
háromszobás	20,9	15,9	12,7	16,9
háromnál több szobás	4,5	4,0	9,9	6,0
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

A szobaszámnak is megfelelően a 40 négyzetméter alatti kicsi lakások számaránya a „telepen” lévőknél léptékekkel magasabb (35%) mint a „faluban” élő cigány (14%) és a nem cigány családoknál (7%). A tágasabb, a 80 négyzetméternél nagyobb lakásokkal viszont a „faluban” lakó cigány és nem cigány háztartások rendelkeznek – sorrendben 41 és 44 százalék -, és legkevésbé a „telepen” élők (15%).

A rendszeres gyermekvédelmi támogatásban részesülő családok kétharmada (68%) egyedül birtokolja a lakást, közel egynegyede (23%) egy másik családdal kénytelen megosztani azt, míg további 8 százalékában három vagy több család él egy fedél alatt. Mint a 18. tábla is mutatja, Tiszaburán sokkal gyakoribb, hogy két vagy három család is él egy lakáson belül, mint a másik településen. A cigány-nem cigány bontásban aztán láthatóvá válnak a léptékbeli különbségek. Ebből a szempontból a legrosszabb helyzetet a „telepen” élő cigány családoknál regisztrálhatjuk, hiszen körükben még a kétötödöt (37%) sem éri az adott lakásban egyedül lakók aránya, ezzel szemben 30 százalékuk egy másik, további egyharmaduk pedig két-, nem ritkán három családdal is kénytelen megosztani azt. El lehet képzelni, hogy milyen állapotok uralkodhatnak azokban az egyszobás „telepi” lakásokban, ahol az együttlakó családokra önálló szoba sem jut, vagy azokban a kétszobásokban, ahol minden helyiséget – a konyhát is beleértve - más és más család birtokol.

A „faluban” lakó cigány családok zöménél ennél léptékekkel kedvezőbb a helyzet, amennyiben háromötödük (61%) önállóan birtokolja a lakást, illetve amennyiben a két családos együttélések (23%) gyakoribbak, mint a három-családosaké (16%). Megfigyelhető, hogy körükben is a kisebb lakásokban – az egy, másfél és kétszobásokban – gyakoribbak a több háztartásból álló együttélési formák. A nem cigány családoknál még jobb a helyzet, hiszen háromnegyedük (75%) egyedül él a lakásában, és a maradék egynegyed többségében is (22%) két család osztozkodik a lakáson.

A családok együttélési formáira egyébként jellemző, hogy több mint felük (53%) igyekszik teljesen különálló háztartást vezetni, és ehhez képest kisebbségben vannak a közös (33%) vagy részben közös (9%) háztartásban élők.

A vizsgált családok jövedelmi viszonyairól és életminőségéről sok mindent elárul, hogy e század végén milyen módon fűtik a lakásukat. Annál is inkább, mivel mindhárom település rendelkezik gázvezetékekkel, vagyis a fűtés korszerűsítésének ez nem akadály. Adataink tanúsága szerint a rendszeres gyermekvédelmi támogatásra való jogosultsággal mért „szegénység” differenciáltsága egyrészt a város-falu, másrészt a cigány-nem cigány dimenzióban mutat léptékbeli eltérést. Egyfelől látható, hogy Kunhegyesen jóval elterjedtebbek a modern és önkímélő fűtési formák (központi fűtés, modern egyedi fűtés), míg a másik két településen a hagyományos fűtési mód dominál. És bár a nem cigány családok fele is hagyományos eljárással fűt, a „faluban” és a „telepen” élő cigány családok körében minden kétséget kizáróan – sorrendben 80 és 90 százalék – ez az uralkodó fűtési mód.

18. tábla

A család-háztartások megoszlása a lakásban élő háztartások száma szerint településenként (százalékban)

Az egy lakásban élő háztartások száma	Kunhegyes	Tisza bura	Abádszalók	Összesen
egy háztartás	73,5	51,6	78,7	68,4
két háztartás	23,4	27,2	19,3	23,3
három háztartás	3,1	17,2	2,0	7,0
négy háztartás	-	4,0	-	1,3
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

19. tábla

A család-háztartások megoszlása a lakás fűtési módja szerint településenként (százalékban)

A fűtés módja	Kunhegyes	Tiszabura	Abádszalók	Összesen
sparhelt	-	2,6	0,7	1,0
hagyományos kályha	36,2	82,1	68,7	60,0
saját központi fűtés	33,2	12,6	9,3	19,7
modern egyedi fűtés (olaj- vagy villanykályha, gázkonvektor)	30,6	2,0	20,0	18,7
ismeretlen	-	0,7	1,3	0,6
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

20. tábla

A család-háztartások megoszlása a vezetékes vízzel való ellátottság szerint településenként (százalékban)

Van-a vezetékes víz a lakásban	Kunhegyes	Tiszabura	Abádszalók	Összesen
nincs	22,4	39,7	37,3	32,2
van	77,6	60,3	62,7	67,8
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

21. tábla

A család-háztartások megoszlása a mélyhűtő birtoklása szerint településenként (százalékban)

Van-e a család birtokában mélyhűtő	Kunhegyes	Tiszabura	Abádszalók	Összesen
nincs	57,7	76,8	55,3	62,8
van	42,3	23,2	44,7	37,2
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Az érintett családoknak durván a fele (47%) tartja megfelelőnek, míg a másik fele (53%) rossznak a lakáshelyzetét és -körülményeit. Míg a fele-fele arány a nem cigány családok esetében szó szerint értendő, és a „faluban” élő cigány családoknál is azonos a fenti átlaggal, addig a „telepen” lakó cigány családok 72 százaléka érhető módon rossznak tartja azt és saját erőből megoldhatatlannak

lakáskörülményei javítását. A lakással és a lakhatással kapcsolatos problémák három ok köré sűrűsödnek. A legtöbben (38%) önálló lakást szeretnének, vagyis erőteljes törekvések észlelhetők az együttlakások megszüntetésére. Továbbá sokan kevésnek tartják a szobák számát (25%), illetve kicsinek az alapterületet (7%), további egyötödük (22%) pedig a lakás komfortosságával elégedetlen. A lakások nagyságával, azok külső és belső állapotával, az egy fedél alatt élő család-háztartások magas számával és az ebből is adódó zsúfoltsággal kapcsolatban megjegyeznénk, hogy ez a gyermekek számára az egyik legfontosabb szocializációs tér. Közülük – mint az adatok is tanúsítják – nem kevesen úgy nőnek fel, hogy az egy helyiség-egy család „élettér” a természetes állapot, ahol még az önálló fekvőhely sem biztosítható a családtagok, így a gyermekek számára sem. Ilyen körülmények között nincsenek meg például az elkülönülés feltételei, amelyek az elmélyült tanuláshoz szükségesek. Következésképpen e lakások nyújtotta élet- és szocializációs tér a vizsgált népesség legrosszabb helyzetben lévő csoportjainál legfeljebb egy „eredetibb” állapotnak és funkciónak felelnek meg: az eső és a hideg elleni átmeneti védelem nyújtásának, de semmiképpen sem korunk követelményeinek. Úgy gondoljuk, hogy mivel az érintett fiatalok alapiskolai tanulási feltételei ilyen rosszak, így esélytelenné válnak még a középfokú továbbtanulás legalacsonyabb szintjére való bekerülésre is – ami pedig már napjainkban is alapkövetelmény a munkaerőpiacra való bejutást illetően –, tehát a probléma kezelésének más módját kell választani, mint a jelenlegi, amely a családokra hárítja a hatékony otthoni tanulás biztosításának feltételeit.

A rendszeres gyermekvédelmi támogatásban részesülő családok közt akad néhány, összesen 16, amelyeknek a lakásában nincs villany. A civilizációs javak eme formájának hiánya mind a három településen előfordul, mint ahogy nagyjából azonos mértékben sújt cigány és nem cigány családokat is.

Vezetékes vízzel – lásd a 20. táblát – a vizsgált háztartások harmada (32%) nem rendelkezik. Jelentős különbség e tekintetben a város Kunhegyes (22%) és a falvak (37-48%) közt jelentkezik: az előbbi kedvezőbb ellátottságot mutat. Cigány-nem cigány bontásban még számottevőbbek az eltérések, hiszen amíg a nem cigány családok csupán egynegyedének (24%) nincs a lakásában vezetékes víz, addig a „faluban” lakó cigány családok közel kétötödének (38%) és a „telepen” élő családok csaknem háromnegyedének (72%).

A vízvezeték léte vagy hiánya a civilizációs javak további körével való ellátottságot is befolyásolja. Így vezetékes víz hiányában a vizsgált lakások kétötödében (39%) nincs fürdőszoba, 45 százalékában nincs WC, és felében nincs melegvíz. Miután a „telepi” lakások a legkevésbé ellátottak vízvezetékekkel, a fürdőszoba, a WC és a melegvíz itt a lakások többségéből (76-90%) hiányzik. A „faluban” élő cigány családok helyzete ennél léptékekkel jobb, amennyiben azoknak „csak” 48 százaléka nem rendelkezik fürdőszobával, 52 százaléka WC-vel és 66 százaléka melegvízzel. (A nem cigány családoknak – az előbbieket sorrendjében – csupán egyharmada (31 %) nélkülözi a fürdőszobát, 36 százaléka a WC-t és 39 százaléka a melegvizet.) Adataink szerint a háztartásvezetés szempontjából nagy könnyebbséget jelentő automata-mosógép használata kevésbé a vezetékes vízzel való ellátottsággal, sokkal inkább a családok anyagi helyzetével hozható kapcsolatba. Ugyanis amíg – mint láttuk – a lakások kétharmada rendelkezik vízvezetékekkel, addig a háztartásoknak alig egytizede (13%) birtokol automata-mosógépet. Talán mondanunk sem kell, hogy e gépek közül mindössze kettő van cigány családok birtokában, vagyis körükben szinte teljesen hiányzik a civilizációs javak eme köre. (A normál mosógéppel való ellátottság az előbbinél lényegesen jobb, azonban az adatok jelzik, hogy az ellátottság – főként a cigány családoknál – közel sem teljes körű.)

Hasonló a helyzet a hűtőgépekkel. Mélyhűtővel – ami ma már a falusi háztartásoknak is integráns kelléke, hiszen a megtermelt növényeket, gyümölcsöket és a levágott állatokat így könnyebb tárolni, eltarthatóságuk függetleníthető az évszaktól – a nem cigány háztartásoknak is csak a fele rendelkezik, míg a cigány családok közül mindössze néhány. Persze itt nincs is nagyon mit tárolni.) Normál

hűtőgépet viszont a nem cigány családok 83%-a, a „faluban” lakó cigány háztartások fele és a „telepen” élőknek is egyharmada (32%) birtokol.

Gázpalackot, aminek használata kényelmesebbé s gyorsabbá teszi a főzést, közel azonos arányban (57 és 64 százalék közt) birtokolnak a háztartások. A vezetékes gázra – ami már nagy beruházásnak számít – azonban jóval kevesebben csatlakoztak rá: a nem cigány családoknak alig több mint egyharmada (36%), a „faluban” lakó cigány családoknak egytizede (12%), és a „telepen” élőknek 7 százaléka.

Adataink szerint televízióhoz szinte mindenki hozzájuthat – ha máshoz nem, fekete-fehérhez -, hiszen a vizsgált „szegény” nem cigány családok kétharmada (69%), a „faluban” élő cigány háztartások több mint kétötöde (44%), és a „telepen” lakóknak is egyhatoda színes televízióval rendelkezik.

Ha az elmondottak ismeretében azt gondolnánk, hogy az érintett családok anyagi, pénzügyi helyzete csupán a drágább és kurrensebb tartós fogyasztási javakhoz való hozzájutást korlátozza, akkor nagyot tévedünk. Ugyanis ez a már meglévő javak használatát is behatárolja a vizsgált családok egyel nem hanyagolható részében, amit jelez, hogy a háztartások egyharmada – és e tekintetben a települések közt alig van különbség – arról számolt be, hogy bizonyos számlákat az előző félévben nem tudott kifizetni. Ezek közt szerepel a villany-, víz, gáz- vagy a telefonszámla is. Vagyis e családok egy része a már megszerzett javait sem képes folyamatosan és racionálisan működtetni, és nem ritkán az elromlott eszközök javíttatására sem jut pénz.

Telefonnal a rendszeres gyermekvédelmi segélyre jogosult családok kétötöde (39%) rendelkezik: a nem cigány családok fele, a „faluban” lakó cigány háztartások közel egyötöde (18%), de a „telepen” élő családok közül is kettő. A személyi számítógéppel való ellátottság szintje ennél sokkal alacsonyabb, hiszen az érintett családok mindössze 4 százaléka jelezte, hogy van számítógépük.

Tekintettel arra, hogy a vizsgált településekről való kimozdulás a rossz közlekedés miatt meglehetősen nehézkes – amit a magas közlekedési díjak még tetéznek – közel sem mindegy, hogy a családok birtokolnak-e közlekedési eszközöket, melyekkel a kimozdulás függetleníthető a tömegközlekedéstől. A kerékpárral való ellátottság – amely a „szegényebb” családok számára a fuvarozóeszköz is – Kunhegyesen és Abádszalókon telítettnek mondható (91-92%), de Tiszaburán is megközelíti a háromötödöt (59%). (A „telepen” élő cigány családok esetében ez az arány 40 százaléknyi.) Motorral már jóval kevesebben rendelkeznek (10%), és döntően a nem cigány családok birtokában vannak ezek a közlekedési eszközök.

Személygépkocsival a vizsgált családok egyhatoda rendelkezik: a „telepen” élők birtokában nincs autó, a „faluban” lakó cigány háztartások 5 százalékában, a nem cigány háztartások kétötödében (22%) viszont már van. Adataink szerint az átlagot számottevően meghaladó mértékben birtokolnak személygépkocsit azok a családok, amelyben a családfő dolgozik (26%), jelezvén, hogy a rendszeres gyermekvédelmi jogosultsággal mért „szegénységen” belül ez a csoport képes úgy-ahogy tartani a lépést a társadalom „átlagával”, illetve irányadó trendjeivel.

Mindent egybevéve jól látható, hogy a vizsgált családok számottevő részének a lakása a legalapvetőbb civilizációs javakkal sincs felszerelve. Nem csupán arra gondolunk, hogy a vezetékes víz a lakások egyharmadából hiányzik, hanem ennek következményeire, amennyiben az itt élők emiatt nélkülözni kénytelenek a fürdőszobát, a melegvizet vagy a WC-t. A felsorolt szolgáltatásokkal ellátatlan lakások aránya adataink szerint számottevően magasabb, mint a vízzel ellátatlanoké, ami jelzi, hogy a háztartások egy további része a szűkös erőforrások okán ezen beruházásokra jelenleg – de vélhetően hosszabb távon is – képtelen. Sok helyen az elemi higiénés feltételek is hiányoznak. Hasonló a helyzet a vezetékes gázzal is. Ennél is súlyosabb gondot jelent, hogy az érintettek egy szintén nem elhanyagolható aránya a már meglévő szűkös javak folyamatos működtetését sem tudja biztosítani, hiszen a villany- vagy a vízszámlákat nem, vagy csak nehezen képes kifizetni. És miután ezeket csak készpénzzel lehet ellentételezni, a zömében állami járadékokból és segélyekből élő

családok nem túl magas pénzbevételeinek jelentős részét ezek lekötik és elviszik. Az étkezés, a ruházkodás vagy a tüzelő kifizetésére csak ezt követően gondolhatnak az érintettek.

Jeleznünk szükséges azt is, hogy ilyen anyagi és munkaerő-piaci körülmények között szűkült a vizsgált népesség települések közti mozgásának lehetősége, közülük sokan a település határát többnyire akkor lépik át, amikor valamely mezőgazdasági csúcsmunkák idején a szomszéd községekbe átszállítják őket.

22. tábla

A család háztartások megoszlása a személygépkocsival való ellátottság szerint településenként (százalékban)

A család birtokol-e személygépkocsit	Kunhegyes	Tiszabura	Abádszalók	Összesen
nem	84,7	86,1	80,7	83,9
igen	15,3	13,9	19,3	16,1
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Talán nem felesleges, ha az elmondottak közül néhány általunk fontosnak tartott összefüggést röviden kiemelünk.

1) A rendszeres gyermekvédelmi támogatásra való jogosultságot az ország egy olyan mikrokörzetében végeztük, amely kimaradt vagy gyengén kapcsolódott a kapitalizálódás és az iparosodás évszázados trendjéhez és napjainkban is e „periférián” helyezkedik el. Sok más, azonos fejlődési utat bejárt régióhoz, körzethez és településekhez hasonlóan a rendszerváltás utáni gazdasági válság következményei, például a foglalkoztatási gondok, a tömeges és tartós munkanélküliség, a beruházások hiánya, az elszegényedés stb. láthatóan itt sűrűsödnek. Ezt jelzi az is, hogy a vizsgált támogatási formára való jogosultsággal mért „szegénységbe” – a helyi önkormányzatok illetékesei szerint – a városias településen a gyermekes családok hozzávetőlegesen 60, a két község esetében 80-90 százaléka beletartozik. A gyermekek „normális”, a kor követelményeinek valamennyire is megfelelő „tartásának”, felnevelésének és taníttatásának a gondja, pontosabban megoldhatatlansága tehát itt tömegjelenség.

2) A gyermekek „normális” vagy a kor követelményeinek megfelelő „tartásától” és felnevelésétől való eltérést jelzi, hogy a vizsgált családok egy nem jelentéktelen része gyermekei rendszeres napi étkeztetéséről sem képes gondoskodni. A gyermekvédelmi támogatás így sokuknál a hétfőtől péntekig tartó napok gyermekintézménybeli étkeztetésének a költségeit fedezi.

3) Az a tény, hogy a mikrokörzet településein élő családok zöme a támogatásra jogosultnak bizonyult, méghozzá úgy, hogy többségüknek csupán egy vagy két gyermeke van, két dolgot jelez. Egyfelől azt, hogy a probléma messze túlmutat a sokgyermekeseken és a cigányságon, mint ahogy azt sokan gondolják. Másfelől azt, hogy a „szegénység” önmagában, vagyis a gyermekvállalástól függetlenül is tömegjelenség ezeken a településeken és körzetekben.

4) Azt, hogy ez mennyire így van, bizonyítja az állásban lévő családfők nem elhanyagolható aránya, hiszen ők bérükből vagy fizetésükből sem képesek a jogosultság pénzbeli határa fölé kerülni. Másként fogalmazva: e körzetekben a bérek és fizetések olyan alacsonyak, hogy az állásban lévők számottevő része is „szegény”, és legális munkavállalással is képtelen családját „normális”, a kor követelményeinek megfelelő szinten eltartani. Ebben az összefüggésben jeleznénk azt is, hogy a probléma nem vezethető vissza és nem magyarázható kizárólag olyan elemekkel sem, minthogy az érintettek „nem szeretnek” vagy „nem akarnak dolgozni”, „lumpen életvitelt” folytatnak stb.

5) A vizsgálat – az elmondottakkal együtt – az érintettek belső differenciáltságát is mutatja, amennyiben e „szegények” egyes csoportjai között olykor léptékbeli különbségek is észlelhetők bizonyos mutatók mentén. A differenciáltság jól kimutatható: a családfő iskolázottsága; gazdasági aktivitása; munkanélküliségének ideje; a család-háztartások bevételi forrásai és megélhetési stratégiái; az egy főre jutó családi jövedelem összege; a lakások nagysága és az abban élő családok száma; a civilizációs javakkal való ellátottság szintje vagy a mezőgazdasági termelés és önellátás formája stb. szerint. Ennek megfelelően a támogatás mást és mást jelent az egyes csoportoknál: van, ahol a gyermekek legegységesebb (pl. étkezés) eltartását biztosítja, van, ahol már a ruházatkódást is javítja, és van, ahol az alapiskola utáni továbbtanulás bizonyos költségeihez is hozzájárul.

6) A fentiek ismeretében felhívjuk a figyelmet arra is, hogy a család intézménye az esetek jó részében képtelen alapfunkcióit maradéktalanul ellátni, így a család, mint a társadalom törvényhozó által tételezett alapsejtje, többnyire csak fikció. Ez azzal jár, hogy a gyermekek felnevelésében szerepet vállaló más intézmények (óvoda, iskola stb.) kénytelenek e funkciók egy részét átvállalni, ami mód felett megterheli ezek működését. Részben azért, mert olyan problémák kezelésében is részt kell vállalniuk, melyek eredendően nem tartoznak illetékességükbe (pl. éhesen jön-e az iskolába a gyermek vagy sem), és így energiát von el tőlük, rontván az ott folyó munka hatékonyságát. Részben azért, mert az egyébként sem magas színvonalú oktatástól von el nem erre felkészített helyi erőforrásokat.

7) A szülők helyzete és az iskolában folyó munka kapcsán jeleznünk szükséges azt is, hogy a továbbtanulási adatok arra engednek következtetni, hogy a gyermekek többsége a munkaerő-piaci versenyre legkevésbé felkészítő középfokú iskolatípusokba tud csak bekerülni. Ez a szülők esetében is fennálló gondok – az alacsony iskolázottság, a szakképzettség hiánya; a munkaerő-piaci pozíciók romlása; az át- és továbbképzésben való részvétel alacsony szintje stb. – generációs továbbélésre hívja fel a figyelmet. (Ebből a szempontból is jelentős belső differenciáltságról beszélhetünk, hiszen a fiatal szülők egy része a tömeges és tartós munkanélküliség, az iskolázatlanság stb. okán iskolai befejezését követően még nem volt állásban.)

8) Hangsúlyoznánk azt is, hogy a vizsgált családok – figyelemmel a belső differenciáltságra – jelentősen eltérő szocializációs környezetet (pl. családi milió, értékek, továbbtanulási törekvések) biztosítanak gyermekeik számára. És ezek nem ritkán nem feltétlenül esnek egybe a vizsgált törvény szándékaival és céljaival.

9) És végül feltehető az a kérdés is, hogy a vázolt társadalmi-gazdasági környezetben kezelhető-e a törvényhozó által megcélzott probléma. A válasz – amennyiben a célt a gyermekek esélykülönbségei szélsőséges formái- csökkentésében definiáljuk, határozottan: nem. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy e támogatási formának nincs értelme – ilyet már csak azért sem mondanánk, mert az sem lebecsülendő, ha a gyermekek rendszeres és „normális” napközbeni étkeztetése ebből biztosítható -, azt azonban állítjuk, hogy ezt a szintet meghaladó esélykülönbségek érzékelhető csökkentéséhez nem képes tömegméretekben hozzájárulni.